

ערעור אזרחי 7338 / 00

ערעור אזרחי 9425 / 00

ערעור אזרחי 17 / 01

ערעור אזרחי 763 / 01

א

תנובה – מרכז שיתופי לשיווק תוצרת חקלאית בישראל בע"מ

נגד

ב

1. המנוח ינון שרעבי ז"ל ויורשיו

2. יהושע פלונסקר ע"א 7338/00, 9425

וערעור שכנגד של המשיב 1 (ע"א 7338/00)

ג

המנוח ינון שרעבי ז"ל ויורשיו ע"א 17/01

יהושע פלונסקר ע"א 763/01

נגד

ד

תנובה – מרכז שיתופי לשיווק תוצרת חקלאית בישראל בע"מ

בבית-המשפט העליון בשבתו כבית-משפט לערעורים אזרחיים

[2.3.2003]

ה

לפני השופטים א' מצא, מ' חשין, א' גרוניס

שני מחלקי חלב עצמאיים (להלן – המפיצים או המחלקים) הפעילו "קווי חלוקה" מטעם המערערת בע"א 7338/00 (להלן – תנובה). לימים הסתבר כי השניים, כל אחד לעצמו, עשו מעשים שאינם כשרים ובניגוד להסכם שביניהם לבין תנובה (להלן – הסכם ההפצה). תנובה ביטלה לאלתר את הסכמי החלוקה, והמחלקים תבעו את תנובה לדין. בית-המשפט המחוזי פסק כי המחלקים לא הפרו חובת נאמנות אשר חבו לתנובה; כי תנובה לא הייתה רשאית לבטל את החוזים לאלתר כפי שביטלה אותם וכי על תנובה לפצות את המחלקים בראשי פיצוי שונים. על פסקי-דין אלו הוגשו ערעורים הן על-ידי המפיצים הן על-ידי תנובה.

ז

בית-המשפט העליון פסק:

א. (1) חובת הנאמנות של המחלקים כלפי תנובה מתבקשת מאליה, כנדרש מן החשיבות שייחסה תנובה – כדבר התווה – להטלת אחריות אישית על המחלקים לאיסוף

- הכספים ולהעברתם אליה. תנובה הפקידה בידי המחלקים מדי יום ביומו רכוש מרכושה וכספים מכספיה בסכומים ניכרים של עשרות ומאות אלפי ש"ח בחודש. מנגד, התחייבו המחלקים באחריות ובחובת נאמנות כלפי תנובה. ברי כי המפקיד מרכושו ומכספו בידי זולתו רוחש לזולתו אמון מדרגה נעלה, וכי המחזיק ברכושו ובכספו של זולתו חב חובת נאמנות לזולתו (1753 – ז, 754 – ג).
- א המחלקים הפרו באורח שיטתי ונוטה את החוזים שלהם עם תנובה, ובמשך חודשים אחדים ביצעו, באורח חד-צדדי ושללא כדן, פעילות שניתן לכנותה "ניכיון שיקים" על חשבון תנובה: נתנו כסף מזומן, קיבלו תמורתו שיקים דחויים, שנמשכו בידי אנשים שלא הכירו, והפקירו שיקים אלה – תחת המזומנים – בקופת תנובה. בעשותם מעשים אלה שעשו הפרו המחלקים הפרה גסה חובת נאמנות שהם חבו בה על-פי החוזה כלפי תנובה. יתר-על-כן, במעשיהם שעשו שיברו המחלקים את בסיס האמון שעליו הושתתו היחסים ביניהם לבין תנובה. מעשים אלה הצדיקו את ביטול החוזה לאלתר על-ידי תנובה (754 – 755 א).
- ג ב. (1) גם בהיעדר חיוב חוזי מפורש סוכן חב חובות נאמנות ליצרן שאת מוצריו מפיץ הוא ברבים. חובת הנאמנות של מפיץ ושל סוכן כלפי היצרן והבעלים הוא חובה דומה מאוד לחובות המוטלות על עובד כלפי מעסיקו (1756 – ז).
- ד (2) במקרה דנן המחלקים היו "נאמנים" ו"שלוחים" של תנובה – גם אם לא היו "נאמנים" ו"שלוחים" במובנם הטכני של מושגים אלה – וניתן להניח ולצפות כי תחולנה עליהם חובות כחובות החלות על נאמנים ועל שלוחים. בהפרת חובת נאמנות לבר-חוזית זו הפרו המחלקים והפרה יסודית את חוזה ההפצה, ובכך חשפו עצמם לביטול החוזה בידי תנובה. הפרת נאמנות ואמון ביחסי יצרן-מפיץ – וכמוהם ביחסי מסחר אחרים הכרוכים באמון הדדי – מהווים דרך כלל "הפרה יסודית" המצדיקה ביטול חוזה לאלתר (757 – ד, 759 ב).
- ה ג. (1) מקורה של הזכות הקנייה למפיץ כלפי היצרן שאת מוצריו מפיץ הוא היא בהסכם שבין היצרן לבין המפיץ. הזכויות איננה זכות קניין כהוראתו המקובלת של המושג "זכות קניין". בה בעת ניתנו בה נאותה זכות סימנים של "מעין-קניין" (761 ד – ה).
- ו (2) תנובה טרחה לעגן במפורש ובמפורט את זכויות המפיצים ואת זכויותיה שלה בחוזה הפצה כתוב וחתום. החוזה אינו מבחין בין דרכי סיום החוזה לבין העילות לסיום החוזה, ולכאורה חלות הוראותיו גם על סיום חוזה שמקורו בהפרת נאמנות (761 ז, 762 ה).
- ז (3) משמעות הדבר היא כי למחלקים קיימת זכות עקרונית כלפי תנובה לפיצוי (קנייני). סיום חוזה בשל הפרת נאמנות גם הוא מזכה את המפיץ בפיצוי, ובכך בא לידי ביטוי אופייה המעין-קנייני של זכות הוולוקה (762 ה, ז).

ז

חקיקה ראשית שאוזכרה:

- חוק הנאמנות, תשל"ט-1979, סעיפים 10(א), 10(ב).
- חוק השליחות, תשכ"ה-1965, טעיף 8.

- חוק החוזים (תרופות בשל הפרת חוזה), תשל"א-1970, סעיפים 6, 7.
 — פקודת הראיות [נוסח חדש], תשל"א-1971, סעיף 17(א).

א

חקיקת משנה שאוזכרה:

- תקנות סדר הדין האזרחי, תשמ"ד-1984, תקנה 522.

פסקי-דין של בית-המשפט העליון שאוזכרו:

- [1] ע"א 498/83 אמירגוז החברה האמריקאית ישראלית לגז בע"מ נ' מלבין, פ"ד מב(4) 269.

ב

- [2] ע"א 687/76 בלייזס נ' פיק, פ"ד לב(2) 721.

- [3] ע"א 262/86 רוט נ' Deak and Co. Inc., פ"ד מה(2) 353.

- [4] ע"א 605/88 תבורי — בית חרושת למשקאות קלים בע"מ נ' מעינות הגליל המערבי סוכנויות (1979) בע"מ, פ"ד מה(2) 1.

ג

- [5] רע"א 371/89 ליבוביץ' נ' א. את י. אליהו בע"מ, פ"ד מד(2) 309.

- [6] ע"א 442/85 משה זוהר ושות' נ' מעבדות טרבנול (ישראל) בע"מ, פ"ד מד(3) 661.

- [7] ע"א 2850/99 בן חמו נ' טנא נוגה בע"מ, פ"ד נד(4) 849.

- [8] ע"א 9046/96 בן ברוך נ' תנובה — מרכז שיתופי לשיווק תוצרת חקלאית בישראל בע"מ, פ"ד נד(1) 625.

ד

- [9] ע"א 355/89 עיזבון המנוח ניקולא חינואזי ז"ל נ' מבשלת שיכר לאומית בע"מ, פ"ד מו(2) 70.

- [10] רע"א 2508/98 מתן י. מערכות תקשורת ואיתור בע"מ נ' מילטל תקשורת בע"מ, פ"ד נג(3) 26.

ה

פסקי-דין של בתי-המשפט המחוזיים שאוזכרו:

- [11] ת"א (ת"א) 1047/99 נר גאון נ' תנובה (לא פורסם).

- [12] ע"א (ת"א) 3936/98 בורה יששכר נ' תנובה מרכז שיתופי לשיווק תוצרת ישראל בע"מ (לא פורסם).

ו

ספרים ישראליים שאוזכרו:

- [13] א' גורן סוגיות בסדר דין אזרחי (מהדורה 7, תשס"ג).

ז

ערעורים על פסקי-דין של בית-המשפט המחוזי בתל-אביב-יפו (השופט ד' פלפל) מיום 6.8.2000, 14.11.2000, 25.3.2001, 1.4.2001 בת"א 763/96. הערעורים בע"א 9425, 7338/00 נתקבלו בחלקם. יתר הערעורים נדחו. התיק הוחזר לבית-המשפט המחוזי.

תמר גולן, שי תקן, משה וקרט, אסנה שומרוני-ברנשטיין – בשם המערערות בע"א 9425, 7338/00 (המשיבה בע"א 17/01, 763 ובערער שכנגד בע"א 7338/00);
א משה מנשה יהודה – בשם המשיב 1 בע"א 9425, 7338/00 (המערער בע"א 17/01 והמערער שכנגד בע"א 7338/00);
עמית פינס, ארז רוזנטל – בשם המשיב 2 בע"א 9425, 7338/00 (המערער בע"א 763/01).

ב פסק־דין

השופט מ' חשין

ג שני מחלקי חלב עצמאיים הם שהפעילו שני "קווי חלוקה" מטעם תנובה. לימים הסתבר כי השניים, כל אחד מהם לעצמו, עשו מעשים שאינם כשרים ובניגוד להסכם שביניהם לבין תנובה. תנובה ביטלה לאלתר את הסכמי החלוקה, ומחלקי החלב תבעו את תנובה לדין. בית־המשפט המחוזי חייב את תנובה לפצות את המחלקים בראשי־פיצוי שונים, ועל הכרעת־דין זו ארבעה הערעורים שלפנינו: ערעוריה של תנובה שניים, וערעוריהם של המחלקים שניים.

ד עיקרי הטובות שלעניין

ה 2. מחלקי החלב הם ינון שרעבי ז"ל (ויורשיו) ויהושע פלונסקר, המשיבים 1 ו־2 לפנינו. להלן נכנה אותם – המחלקים. ומתוך שענייניהם זהים בעיקריהם נדבר בהם בצורתא־חדא. השניים החזיקו, כל אחד מהם בנפרד, בזכות לחלוקת תוצרת חלב ניגר של תנובה באזור גאוגרפי מסוים הקרוי "קו חלוקה". המחלקים עבדו בשירות תנובה שנים לא־מעטות. שרעבי הפעיל קו חלוקה באזור העיר רמת־גן החל בשנת 1977, לאחר שהקו עבר אליו מסבו. פלונסקר הפעיל קו החל בשנת 1984 בגבעתיים, ברמת־גן ובתל־אביב, לאחר שאביו הפעיל את הקו לפניו.

ו 3. יחסיהם של המחלקים ותנובה הוסדרו משך השנים בחוזים שנשתנו מעת לעת, עד שבחודש יולי 1991 נכרתו שני חוזים זהים בין כל אחד מן המחלקים לבין תנובה. חוזים אלה באו תחת כל ההסדרים הקודמים והם החוזים שלענייננו. להלן נכנה חוזים אלה: החוזים, חוזי החלוקה או חוזי ההפצה.

ז ואלה הם עיקריהם של חוזי החלוקה: מעמדו של המחלק נקבע כעוסק עצמאי בעל זכות בלעדית לחלוקת חלב ניגר של תנובה ממחסני החברה לחנויות שבקו החלוקה על־פי החוזה. המחלק נטל על עצמו אחריות להובלת החלב, לחלוקתו לחנויות ולקבלת

תשלום תמורת התוצרת, ובתמורה הובטח לו תשלום שבעה אחוזים מסכום הפדיון. חוזה החלוקה הסדירו באורח ברור הן את נושא קבלת הפדיון היומי מן החנויות הן את דרך העברתו לקופת תנובה. נקבע שהמחלק הוא האחראי הבלעדי לגביית הכספים; שהגבייה תבוצע מדי יום ביומו; שהגבייה תהיה רק בקבלת כסף מזומן וכי המחלק יפקיד בקופת תנובה מדי יום ביומו את מלוא הפדיון היומי. ובלשון החוזים, בפיסקאות 25 עד 28 בהם:

- גביית הכספים:
25. המוביל [המחלק] והוא בלבד אחראי על גביית הכספים מאתרי החלוקה באיזור קו החלוקה.
- המוביל לא יגבה כספים מרשתות שיווק ומלקוחות שלגביהם מתבצעת גבייה ישירה ע"י תנובה, או כל לקוח אשר תנובה תשחרר אותו במפורש ובכתב מן האחריות לגבייה.
26. מדי יום בסיומה של ההובלה והחלוקה יחזיר המוביל לקופת תנובה את מלוא התמורה שגבה בגין ועקב חלוקת תוצרת החלב באיזור קו החלוקה, באותו יום.
27. הגבייה בעבור חלוקת תוצרת החלב ושיווקה תהיה במזומנים בלבד, אלא אם נקבעו בין תנובה לבין הלקוח תנאים אחרים.
28. א. מדי יום בסיומה של חלוקת מוצרי החלב בקו חלוקה יערך חשבון יומי למוביל.
- ב. החשבון היומי יתייחס לסכומה הכולל של תוצרת החלב שנלקחה ע"י המוביל בבוקרו של אותו יום בקיזוז החזרות ואריזה, בהשוואה לסכומה הכולל של התמורה שנגבתה על ידו.
- ג. נמצא החשבון היומי ביתרה שלילית, כלומר סכומה הכולל של תוצרת חלב שנלקחה ע"י המוביל בבוקרו של אותו יום יעלה על התמורה שנגבתה על ידו, יהיה המוביל והוא בלבד אחראי להשבת סכום ביתרה השלילית.

4. בשנת 1994, החל במועד מסוים ובמשך חודשים מספר, החלו המחלקים נוהגים בנושא הכספים בניגוד לנוהל שנקבע בחוזים שנכרתו עמם. שלא כחיוכם על-פי החוזה: להפקיד את הפדיון היומי מדי-יום-ביומו בקופת תנובה, מסרו השניים – כל אחד מהם לעצמו – חלק מן המזומן לידי אחד בשם צבי וולינסקי (המכונה לעתים גם וולנסקי), איש הקשר שלהם והממונה עליהם מטעם תנובה. תחת המזומן נתן וולינסקי

בידי המחלקים שיקים דחויים שנמשכו בידי של אחד בשם רוסו, אדם שהמחלקים לא הכירו כלל. שיקים אלה שקיבלו הפקידו המחלקים בקופת תנובה – תחת המזומנים – כחלק מן הפדיון היומי, ועל דרך זו התאזן לכאורה החשבון היומי. השיקים של רוסו לא כוברו, וכך נוצרו למחלקים יתרות חובה – לטענת תנובה בסכום של כ-100,000 ש"ח למחלק. המחלקים מודים כי המרת המזומנים בשיקים נגדה את חווי החלוקה, אך לטענתם עשו את אשר עשו לפי הוראותיו של וולינסקי – הממונה עליהם מטעם תנובה – ובלא שהם עצמם הפיקו מכך כל טובת הנאה.

ב 5. משנתגלו המעשים והשיקים לא כוברו, החליטה תנובה לנתק את קשריה עם המחלקים. וכך, ביום 8.9.1994 שלחה תנובה לכל אחד מן המחלקים מכתב המודיע לו כי הפר את ההסכם ואת חובת הנאמנות שהוא חב לתנובה, וכי מטעם זה מפסיקה תנובה לאלתר כל קשר עמו.

ג 6. המחלקים תבעו את תנובה לדין, ובית-המשפט המחוזי (השופט ד"ר ד' פלפל) פסק כי המחלקים לא הפרו חובת נאמנות אשר תבו לתנובה; כי תנובה לא הייתה רשאית לבטל את החוזים לאלתר כפי שביטלה אותם וכי על תנובה לפצות את המחלקים כשווי של קו החלוקה. המחלקים אכן הפרו את החוזים שכרתו עם תנובה, כך קבע בית-המשפט, אלא שהפרה זו לא הייתה הפרה יסודית – הייתה זו הפרה לא-יסודית – ומכאן שתנובה לא הייתה רשאית לבטל את החוזים לאלתר. בה-בעת, הואיל והחוזים בין המחלקים לבין תנובה היו חוזים לשירות אישי הייתה תנובה רשאית להפסיקם תמורת פיצוי הולם. אשר לפיצוי קבע בית-המשפט כאמור כי המחלקים זכאים לשווי של קו חלוקה, ועל-פי חוות-דעת מומחים, הוסיף וקבע את שווי קווי החלוקה. בית-המשפט קבע עוד כי המחלקים זכאים לפיצוי גם בעילה שבעשיית עושר ולא במשפט. כיצד כך? כאמור, ניתקה תנובה את קשריה עם המחלקים אף שלא הייתה מותרת בכך, ומשניתקה את הקשרים נמלה את זכויות החלוקה לעצמה. קשרי החוזה בין המחלקים לבין תנובה, כך הוסיף בית-המשפט וקבע, לא נותקו אפוא כדין עד ליום פסק-הדין – שש שנים לאחר ניתוק הקשרים – ומכאן שעל תנובה לשלם למחלקים פיצוי בגובה הרווחים שנפלו לידיה כל אותן שנים. כן פסק בית-המשפט למחלקים פיצויים בגין עוגמת נפש.

על פסק-דין זה ארבעה הערעורים שלפנינו.

ז השאלות שבמחלוקת

7. השאלות שבמחלוקת בין בעלי-הדין שאלות רבות ושונות הן, ובהמשך דברינו להלן נקבץ אותן כולן אל מרכוזים אחדים הנבנים זה על-גבי זה וזה אחרי זה.

הפרתה של חובת הנאמנות על-פי חוזה ההפצה וביטולם של תנאים אלה

א 8. שאלה ראשונה וראשה היא זו: בניתוק קשריה לאלתר עם המחלקים – האם עשתה תנובה כזכוייתה? התשובה לשאלה זו תולה עצמה בצרור שאלות הנסבות על נושא הנאמנות. ואלו הן השאלות: אחת, האם חבו המחלקים לתנובה חובת נאמנות? שתיים, אם חבו חובת נאמנות – האם הפרו המחלקים אותה חובה שחבו לתנובה? שלוש: אם הפרו המחלקים חובת נאמנות שחבו לתנובה – מה מסקנה נדרשת מאותה הפרה? לשאלות אלו ולכל הכרוך בהן ניפנה עתה, ונפתח בהוראותיו של החוזה שלעניין.

ב 9. החוזה שנכרת בין המחלקים לבין תנובה מדבר מפורשות בחובת נאמנות שהמחלק חב כלפי תנובה, וכלשון פסקאות 47 עד 49 לחוזה:

חובת נאמנות

47. המוביל מתחייב לעשות להגדלת כמות תוצרת החלב המחולקת באיזור קו החלוקה.

ד 48. המוביל בכל הקשור לחלוקת תוצרת החלב באיזור קו החלוקה יפעל תוך נאמנות מוחלטת לתנובה, ובאופן ישר והגון כלפי חנויות ו/או סוכנויות באזור קו החלוקה. נאמנות לצורך זה לרבות:

ה א. גביית תשלום הוגן מן החנויות והסוכנויות באיזור קו חלוקה.

המוביל מתחייב בזאת שלא לגבות תשלום מן החנויות והסוכנויות באיזור קו החלוקה אלא בהתאם למחירון תנובה כפי שימסר לו מעת לעת.

ו ב. המוביל מתחייב בזאת לא לחייב את חנויות ו/או סוכנויות קו החלוקה אלא בכמות תוצרת החלב האמיתית אשר נמסרה להם בין על ידו ישירות ובין באמצעות אחרים עבורו ובשמו.

ז 49. המוביל לא יקשור קשרים ולא יעשה עסקים, במהלך פעילותו כמוביל תוצרת החלב של תנובה בהתאם להסכם זה, עם אחרים בין במישרין בין בעקיפין בין בעצמו ובין באמצעות אחרים.

- א קשירת קשרים לצורך סעיף זה משמעה, קשירת קשרים עם אחרים
הקשורה בפעילות מכל סוג ומין שהוא של המוביל בלתי זו המפורטת
בהסכם זה והנעשית עבור ולמען תנובה.
- ב התחייבות זו תהיה בתוקף גם משך שנתיים תמימות לאחר סיום הקשר
נשוא הסכם זה.
- ב בהמשך החווה, בפיסקאות 53 עד 55 בו, נקבעה הסנקציה שניתן לאחוז בה בשל
הפרתה של חובת נאמנות. הסנקציה היא – הפסקה לאלתר של חווי החלוקה ונטילת
קווי החלוקה מהמחלק. ובלשון החווה:
- ד. סיום היחסים –
- ג 53. בהתקיים אחד התנאים המפורטים להלן, תהיה תנובה רשאית להפסיק
פעילות המוביל לאלתר ללא התראה מוקדמת כלשהי באיזור קו
החלוקה או במקום אחר.
- א. הפרת חובת הנאמנות כמפורט בסעיפים 47, 48, 49, להסכם זה
לעיל.
- ד ...
- ה 54. הופסקה פעילות המוביל באיזור קו החלוקה בהתאם לאמור בסעיף 53
לעיל, תהיה תנובה רשאית לבצע החלוקה באיזור קו החלוקה בין
בעצמה ובין באמצעות אחרים באיזור החלוקה.
- ה 55. הופסקה פעילות המוביל באיזור קו החלוקה בהתאם לאמור בסעיף 53
לעיל, לא יהא זכאי המוביל ממועד ההפסקה לתמורה כלשהי בגין
החלוקה שתבוצע באיזור.
- ו עד כאן – הוראות החווה.
- ז 10. והשאלה: כהוראותיו של החווה בסעיפים 47, 48 ו-49 בו – האם הופרה
חובת נאמנות שהמחלקים חבו בה לתנובה? ואם הפרו – האם כהוראת סעיף 53 לחווה
הותרה תנובה בהפסקת פעולתם של המחלקים לאלתר? בית-משפט קמא סבר כי
המחלקים לא הפרו כל חובת נאמנות כלפי תנובה. טעם הדיבר: "חובת הנאמנות
הפרטנית שנדרשה מהמובילים הייתה כלפי תנובה ביחסיה עם צד ג'", ואילו המחלקים
לא קשרו קשרים ולא עשו עסקים עם אחרים בניגוד להוראת פסקה 49 לחווה. ובלשון
בית-המשפט:

סעיפים 47-49 להסכם מגדירים את חובות הנאמנות הספציפיות החלות על מחלקי התוצרת של תנובה כדלקמן [כאן מצטט בית-המשפט את הוראות הסעיפים 47 עד 49 לחוזה, וממשיך הוא ואומר כך]:

א

מהאמור לעיל עולה כי חובת הנאמנות הפרטנית שנדרשה מהמוכילים היתה כלפי תנובה ביחסיה עם צד ג'.

ממסכת הנסיבות שפורטה לעיל לא עולה כי התובעים הפרו את חובת הנאמנות המוגדרת בסעיפים 47 ו-48 להסכם, ואפרט:

ב

האם ניתן לומר כי במעשי התובעים יש משום "קשירת קשר" או "עשיית עסקים" עם "אחרים" שאינם למען תנובה לפי סעיף 49?

התובעים לא קיבלו כל טובת הנאה כתוצאה מהפקדת ההמחאות של אותו רוסו בחשבונם, ולכן לא ניתן לומר כי מדובר ב"עשיית עסק", שכן עסק נועד ביסודו להביא רווח כלכלי לבעליו. ניתן לומר, אולי, כי מדובר ב"קשירת קשר" עם וולנסקי להחלפת המזומן שקיבלו בהמחאות הדחיות. יחד עם זאת, קשר זה אינו קשר עם צד ג' זר לתנובה, אלא עם אדם בתוך תנובה, בתפקיד בכיר. סוג קשר כזה אינו עונה על האלמנט שבסעיף המדובר על עסקים או קשרים עם "אחרים". מכאן שרכיב "אחרים" שבסעיף 49 אינו מתקיים...

ג

ד

לצער לא אוכל לצרף דעתי לדעתו של בית-משפט קמא.

11. בית-משפט קמא קובע כי לא הופרה חובת נאמנות שנקבעה בחוזה, ומסקנתו זו סומך הוא על הוראת סעיף 49 לחוזה שלפיו – לגירסתו – לא הוטלה על המחלקים חובת נאמנות כלפי תנובה. אלא שהוראת סעיף 49 אינה כלל לעניינינו עתה. ההוראה שלעניינינו היא זו שבסעיף 48 לחוזה, ולפיה "המוכיל בכל הקשור לחלוקת תוצרת החלב באיזור קו החלוקה יפעל תוך נאמנות מוחלטת לתנובה...". "בכל הקשור לחלוקת תוצרת החלב", קרא, בין השאר: בנושא איסוף הכספים במזומן והעברתם מדי יום ביומו לתנובה כהוראות סעיפים 25 עד 28 לחוזה (ראו פסקה 3 לעיל). חובת נאמנות זו חובה היא המתבקשת מאליה כנדרש מן החשיבות שייחסה תנובה – כדבר החוזה – להטלת אחריות אישית על המחלקים (כלשונו של סעיף 25 לחוזה) לאיסוף הכספים ולהעברתם אליה. צרף אחד לאחד וידעת כי נוצרה חובת נאמנות חוזית שהמחלקים חבו בה כלפי תנובה, וכי אחת משלוחותיה העיקריות של חובה זו הייתה החובה לאסוף את הפדיון היומי במזומן ולהעבירו מיידית לתנובה.

ה

ו

ז

12. מסקנתי היא אפוא זו – בניגוד למסקנתו של בית-משפט קמא – כי סעיף 48 לחוזה הטיל על המחלקים חובת נאמנות כלפי תנובה בכל הנוגע לקבלת התמורה עבור התוצרת הנמכרת ולהעברתה של התמורה, במזומן, לתנובה, וכחוראת הסעיפים 53 ו-55 לחוזה, הפרתה של חובת הנאמנות התירה לתנובה לנתק את הקשרים לאלתר עם המחלקים. השאלה הנשאלת אינה אלא אם אכן הפרו המחלקים חובת נאמנות שהם חבו בה כלפי תנובה. התשובה לשאלה נדרשת כמורמאליה.

13. תנובה הפקידה בידי המחלקים מדי יום ביומו רכוש מרכושה וכספים מכספיה בסכומים ניכרים של עשרות ומאות אלפי ש"ח בחודש. מנגד, התחייבו המחלקים באחריות ובחובת נאמנות כלפי תנובה. ראו סעיפים 25, 28 ו-47 לחוזה ההפצה. ברי, כי המפקיד מרכושו ומכספו בידי זולתו רוחש לזולתו אמון מדרגה נעלה, וכי המחזיק ברכושו ובכספו של זולתו חב חובת נאמנות לזולתו, אף היא חובת נאמנות מדרגה נעלה. הפרת האמון והנאמנות בנסיבות כגון אלו שלפנינו הפרה היא החודרת מעמקים. משנסדק היושר ומשמתבקעת היושרות, קורס ונהרס עד היסוד הבסיס שעליו מושתתים יחסי הצדדים. הציווי "יהי ממון חברך חביב עליך כשלך" ראוי היה בעת שצווה, וכוחו כיום ככוחו ביום היוולדו. ויש אף המדברים ואומרים: יהי ממון חברך חביב עליך משלך.

14. להבטחת ניהולם התקין של יחסי תנובה והמפיצים נקבעו בחוזי ההפצה הוראות ברורות ומפורשות שתכליתן הייתה לאפשר לתנובה – המנהלת עסקים עם אלפי בתי עסק ומאות מחלקים – לשמור על רכושה וכספה ולהתגונן מפני טעויות ומעילות. אין ספק שהמחלקים הבינו היטב-היטב תכליתן של הוראות החוזה, ואין ספק שתנובה ציפתה והאמינה כי המחלקים ימלאו אחר הוראות החוזה כלשונו וכוונתן. וכיצד נהגו המחלקים?

מסתבר כי המחלקים הפרו באורח שיטתי ובוטה את החוזים שלהם עם תנובה, ובמשך חודשים אחדים ביצעו, באורח חריצדי ושלא-כדין, פעילות שניתן לכנותה "ניכיון שיקים" על חשבון תנובה: נתנו כסף מזומן, קיבלו תמורתו שיקים דחויים שנמשכו בידי אנשים שלא הכירו, הפקידו שיקים אלה – תחת המזומנים – בקופת תנובה. אין ספק בלבי כי בעשותם מעשים אלה שעשו הפרו המחלקים הפרה גסה חובת נאמנות שהם חבו בה על-פי החוזה כלפי תנובה. יתר-על-כן, במעשיהם שעשו שיכרו המחלקים את בסיס האמון שעליו הושתתו היחסים ביניהם לבין תנובה. ראו והשוו ע"א 498/83 אמישרגז החברה האמריקאית ישראלית לגז בע"מ נ' מלבין (פרשת אמישרגז [1]), בעמ' 279.

15. אכן, קשה להימנע ממסקנה כי המחלקים הפרו חובת נאמנות שנטלו על עצמם מרצונם כלפי תנובה. בעשותם מעשים שעשו השמיטו המחלקים את התשתית שעליה נבנו יחסיהם עם תנובה, וממילא הצדיקו את תנובה בביטולו של החוזה לאלתר.

א

16. טענת המחלקים היא כי פעלו על-פי הוראותיו של וולינסקי, וכי לתומם סברו שממלאים הם אחר רצונה של תנובה. טענה זו אין בה ממש. חזקה על המחלקים כי ידעו היטב-היטב שפועלים הם בניגוד לחוזה שכרתו עם תנובה, וכי עוזרים הם לוולינסקי לעשות מעשה אסור. כל אדם סביר היה מבין מעצמו כי מטרת הפעולות של החלפת מזומן בשיקים דחויים שנמשכו בידי פלוני אנונימי, אין הן פעולות הנעשות על דעתה של תנובה ואין הן לטובתה. גם אם נקבל את טענת המחלקים כי הם-עצמם לא היו שותפי-סוד למעילה, קרוב מאוד להניח כי הבינו שהנעשה אינו כשר, ואין לשמוע לטענתם כי צייתו באורח תמים לדרישותיו של וולינסקי.

ב

ג

17. אשר להשערת בית-משפט קמא כי אפשר שהמחלקים חששו מוולינסקי (השערה העומדת בסתירה לטענה הקודמת), לדעתי אין בהשערה זו כדי להפחית מחומרת הפרתה של חובת האמון. החובה הראשונה הייתה כלפי תנובה, וחובה זו הפרו המחלקים. מכל מקום, לא היה באותו חשש – גם אם היה חשש – כדי להצדיק שיתוף פעולה שהיה, משך חודשים, בין המחלקים לבין וולינסקי.

ד

18. כללם של דברים: המחלקים חבו חובת נאמנות לתנובה, ובמעשיהם שעשו הפרו חובתם זו באורח חמור כמה-וכמה חודשים. הייתה זו הפרת חובה נמשכת והולכת מצד המחלקים, ובעשותם מעשים שעשו קמה לתנובה זכות – כהוראת סעיפים 53 ו-55 לחוזה – לנתק את קשרי החוזה שהיו לה עם המחלקים.

ה

חובת נאמנות לבר-חוזה

19. משהגענו לכלל מסקנה כי תנובה רשאית ומוסמכת הייתה – מכוחו של סעיף 53 לחוזי ההפצה – לבטל את החוזים לאלתר, מתייתרות מאליהן כמה וכמה סוגיות שבית-משפט קמא נדרש להן, ואולם למעלה מן הצורך נאמר דברים אחדים בסוגיות נוספות שנתעוררו אף-הן.

ו

20. בדברינו למעלה ריכזנו דברינו בחוזה שנכרת בין תנובה לבין המחלקים, ולמדנו כי היה בהוראות החוזה כדי להסמיך את תנובה – בנסיבות העניין – לנתק לאלתר את קשריה עם המחלקים, ואולם בכך לא סגי. מערכת היחסים שבין תנובה לבין המחלקים – יחסים שבין יצרן לבין מפיץ – הקימה ובנתה יחסי אמון ונאמנות גם בהיעדר חיוב חוזי מפורש. אכן, בית-משפט קמא קבע אף הוא שהמחלקים חבו לתנובה

ז

חובת נאמנות לבר-חוזית, אלא שלסברתו לא הפרו המחלקים אותה חובת נאמנות שחבו כלפי תנובה. ובלשונו:

- א...הפסיקה מטילה חובת אמון החלה על מפיץ כלפי יצרן, גם אם זו אינה מפורשת בחוזה שביניהם. אין זו חובה מוגברת כטענת הנחבעת, כי אם חובה חלשה יותר מחובתו של עובד כלפי מעבידו. ההגיון נעוץ בכך שגם היצרן מצידו מחוייב פחות כלפי סוכן מאשר כלפי עובד שלו. יש להתייחס אכן בחומרה למעשי התובעים. בד בבד יש לזכור כי נגד וולנסקי ורוסו הוגשו כתבי אישום פליליים והם נתנו את הדין למעשים המתוארים לעיל. כנגד התובעים לא הוגשו כתבי אישום.
- בבניבות דנן, אינני מוצאת כי הופרה חובת האמון החלה על המחלקים כמפצי תוצרתה של הנחבעת. סביר שהתובעים סמכו על אותו וולנסקי בהיותו גורם המאשר באופן קבוע חריגות מיתרה, ובהיותו הסמכות הממונה עליהם. יתכן גם שפדדו להתלונן עליו, כדי שלא תמנענה מהם זכויות שונות אשר בסמכותו היה לאשר להם, וכדי שלא תגולגל כל האשמה על ראשם.
- דפסקי הדין אשר קבעו שקיימת הפרה של חובת אמון דנו במקרים בוטים של הפרת אמון, בהם המפיץ קיבל טובת הנאה בולטת ומשמעותית לכיסו, וההפרה עצמה נעשתה תוך תזרות עם היצרן ומצגי שווא ללקוחותיו. זה לא המקרה כאן.
- העם זאת יתכנו מקרים בהם חופר חובת נאמנות וההפרה לא תגיע לכדי הפרה יסודית... לא שוכנעתי שהיתה כאן הפרה של חובת נאמנות... במידה שיוצרת הפרה יסודית של החוזה.

- על דבריו אלה של בית-משפט אימר כך: אכן, הלכה מקובעת היא שסוכן חב חובות נאמנות ליצרן שאת מוצריו מפיץ הוא ברכים. ראו למשל: פרשת אמירגז [1]; ע"א 687/76 בל"י ויס נ' פיק [2], בעמ' 724-725; השוו ע"א 262/86 רוס נ' Deak and Co. Inc. (פרשת רוס [3]), בעמ' 372, ואולם נתקשיתי להסכים למסקנתו של בית-המשפט כי המחלקים לא הפרו חובת נאמנות כלפי תנובה. יתר-על-כן, שלא כרעתו של בית-משפט קמא, חובת הנאמנות של מפיץ ושלי סוכן כלפי היצרן והבעלים חובות דומות הן עד-למאוד לחובות המוטלות על עובד כלפי מעסיקו. וכפי שנפסק בע"א 605/88 תבורי – בית חרושת למשקאות קלים בע"מ נ' מעינות הגליל המערבי סוכנויות (1979) בע"מ [4], בעמ' 13-14 (מפי השופט ד' לוין):

...מערכת היחסים בין יצרן לבין סוכן כוללת חובת אמון שחב הסוכן כלפי היצרן. חובת אמון זו הוכרה בעבר על-ידי בית משפט זה [ע"א 687/76 הנ"ל] [2] – מ' ח'... [נאמר] במקום אחד – מ' ח' כי "הסכם סוכנות הוא הסכם למתן שירותים אישיים; אף שמעמדו של סוכן אינו כמעמדו של עובד אלא כשל קבלן עצמאי, אין הברל בין השניים מבחינת הדרישות למגע אישי, אמון הדדי ויחסי נאמנות בין היצרן ובין הסוכן"...

א

21. נמצא לנו אפוא כי המחלקים חבו לתנובה חובת נאמנות ברורה וחדה לא אך על-פי החוזה שנכרת ביניהם אלא גם – ולא פחות – כנובע מאופי יחסיהם ומטיבם ומן האמון שתנובה נתנה במחלקים בהפקידה מרכושה ומכספיה בידיהם. אכן, המחלקים היו "נאמנים" ו"שלוחים" של תנובה – גם אם לא היו "נאמנים" ו"שלוחים" במובנם הטכני של מושגים אלה – וניתן להניח ולצפות כי תחולנה עליהם חובות כחובות החלות על נאמנים ועל שלוחים. כך למשל, כלשון סעיפים 10(א) ו-10(ב) לחוק הנאמנות, תשל"ט-1979 ("חובות וסמכויות"), כי "נאמן חייב לשמור על נכסי הנאמנות", וכי "במילוי תפקידיו חייב הנאמן לנהוג באמונה ובשקידה כפי שאדם סביר היה נוהג באותן נסיבות". כך דין אף כהוראת סעיף 8 לחוק השליחות, תשכ"ה-1965 ("נאמנות וחובות השלוח"). דעתי היא כי בהפרת חובת נאמנות לבר-חוזה זו הפרו המחלקים הפרה יסודית את חוזה ההפצה, ובכך חשפו עצמם לביטול החוזה בידי תנובה.

ב

ג

ד

הפרה יסודית

ה

22. תנובה רשאית ומותרת הייתה – מכוח החוזה עצמו – להתיר את הקשר החוזי שכרתה עם המחלקים. בהקשר זה עלתה שאלה אם הפרה שהפרו המחלקים את החוזה שכרתו עם תנובה הייתה הפרה "יסודית" או הפרה לא-יסודית, כהוראת סעיף 6 לחוק החוזים (תרופות בשל הפרת חוזה), תשל"א-1970 (חוק החוזים). בית-משפט קמא סבר כי במעשים שעשו אמנם הפרו המחלקים את חובותיהם כלפי תנובה, אלא שהפרות אלו לא היו הפרות "יסודיות". כך למשל מוצאים אנו את בית-משפט קמא משמיענו דברים אלה:

ו

התנהגות התובעים אינה מגיעה כדי הפרה יסודית של ההסכם לפי סעיף 53, אולם ניתן לראות בה הפרה לפי סעיף 6 לחוק החוזים (תרופות בשל הפרת חוזה), תשל"א-1970, שכן הפרו את הוראות ההסכם ביחס להפקדת הפיריון בחשבונם תוך ידיעה שהם לא פועלים כפי שמוטל עליהם בהסכם.

ז

א

מכאן, שהיה ראוי להזהיר את התובעים טרם הפסקת ההתקשרות עמם סופית וליתן להם הזדמנות נוספת, נוכח הוותק שלהם ביחסי ההפצה עם הנתבעת, שכן הפרת האמון לא עלתה כדי הפרה יסודית.

אני מקבלת את טענת הנתבעת כי מדובר בחוזה לשירות אישי שזכותה להפסיקו בכל עת לפי סעיף 3(2) לחוק החוזים (תרופות בשל הפרת חוזה), תשל"א-1970, אולם במקרה כזה מגיע פיצוי לתובעים על ביטול החוזה.

ב

ועוד:

יתכנו מקרים בהם תופר חובת נאמנות וההפרה לא תגיע לכדי הפרה יסודית.

ג

השופט בך קבע לעניין זה [בפוסט דוט 3], בעמ' 372 – מ' ח' כדלקמן:

"יש לציין שסטייה מאתיקה, המקובלת ביחסים שמטילים חובות אמון, הוכרה בפסיקתו של בית-המשפט זה כ'הפרה יסודית'... ודוק: אין כוונתי לומר שכל הפרה-שהיא של חובת אמון, קטנה כגדולה, חד-פעמית כנמשכת, תיחשב ל'הפרה יסודית'. אך הפרה מאסיבית, בוטה ושיטתית של חובת האמון, כפי שאירעה במקרה דנן, אכן מוליכה למסקנה זו".

ד

לא שוכנעתי שהיתה כאן הפרה של חובת הנאמנות גם על פי "חלוקה" זו של השופט בך במידה שיוצרו: הפרה יסודית של החוזה.

ה

ההלכה מקובלת עליי. יישומה בידי בית-המשפט אינו מקובל עליי. משקבענו כי במעשיהם הפרו המחלקים חובת נאמנות שחבו הם בה כלפי תנובה, מתבקשת לדעתי מסקנה – בנסיבותיה של ההפרה – כי חוזה ההפצה הופר "הפרה יסודית" שהצדיקה קטיעתו המיידית. "הפרה יסודית" היא, כהוראת סעיף 6 לחוק החוזים:

ו

6. לעניין סימן זה, "הפרה יסודית" – הפרה שניתן להניח לגביה שאדם סביר לא היה מתקשר באותו חוזה אילו ראה מראש את ההפרה ותוצאותיה, או הפרה שדוסכם עליה בחוזה שתיחשב ליסודית...

ז

לענייננו-שלנו ייאמר כי אדם סביר לא היה מתקשר בחוזה המושתת על נאמנות ויחסי אמון – דוגמת חוזה ההפצה שלפנינו – אילו חזה מראש כי בעל החוזה האחר יפר נאמנות שהוא חב כלפיו כפי שהמחלקים הפרו את חובתם כלפי תנובה. מעשים כמעשי המחלקים – מעשי הפרה חמורים אשר נמשכו זמן לא-מעט – שוברים אמון ונאמנות,

ובלשון סעיף 6 לחוק החוזים נאמר כי אדם סביר לא היה מתקשר בחוזה אילו ראה מראש את ההפרה ואת תוצאותיה. אכן, קמה ונהייתה סיבה סבירה וראויה להפסיק את ההתקשרות עם המחלקים, ובדין נדרשה תנובה להוראת סעיף 7 לחוק החוזים בבטלה את החוזים עם המחלקים. אכן, בעבר נפסק לא אחת כי הפרת נאמנות ואמון ביחסי יצרן-מפיץ – וכמוהם ביחסי מסחר אחרים הכרוכים באמון הדדי – היא דרך כלל "הפרה יסודית" המצדיקה ביטול חוזה לאלתר. ראו דברי השופט בך בפרשת רוט [3] (צוטטו לעיל). בסמוך לאותם דברים (שם, בעמ' 372) אמר השופט בך דברים אלה אף-הם:

יש בהקשר זה לזכור שוב שמדובר בענייננו במסגרת יחסים שהיא בעיקרה מסגרת של יחסי אמון... מטעם זה נוצרה מערכת יחסים מיוחדת... שהאמון ההדדי עמד ביסודה.

לכן, משפעלו המערערים בניגוד לדרישות המתחייבות מנסיבות כאלה, וזאת בשורה של מעשים, לאורך זמן, ובניגוד לבקשות חוזרות ונשנות של המשיבות, אין זה ראוי לבחון כל מעשה ומעשה לחוד. יש להשקיף על המכלול, וממנו עולה, שהתשתית הבסיסית להסכם קועקעה על-ידי המערערים, באופן שהדבר הפך ל"הפרה יסודית".

דברים אלה, הגם שאין הם חלים על ענייננו במלואם, רוחם תשרה עלינו.

סיכום ביניים

23. כללם של דברים: המחלקים נתנו ידם למעילה בכספים שהוחזקו בידיהם בנאמנות עבור תנובה. על דרך זה נשברה חובת נאמנות שהמחלקים חבו בה כלפי תנובה, והופר הפרה יסודית החוזה שכרתו המחלקים עם תנובה. אכן, על-פי הראיות שבאו לפני בית-המשפט לא דבקה שחיתות במחלקים עצמם, ואולם גם זו אמת, שלולא שיתפו המחלקים פעולה לא היה המועל בכספים יכול לבצע את מעשה המעילה. די היה באותו שיתוף פעולה כדי להצדיק את תנובה בביטול חוזה ההפצה שכרתה עם המחלקים.

פיצויים

24. משנמצא לנו – שלא כהכרעתו של בית-משפט קמא – כי בבטלה את חוזה ההפצה עם המחלקים עשתה תנובה כדין ובגדרי זכויותיה, נמשיך בדרכנו לחלקו

א האופרטיבי של פסק-הדין – לחיוב הסעדים שבית-משפט קמא הטיל על תנובה לטובתם של המחלקים. בית-משפט קמא העניק למחלקים סעדי-פיצויים אחדים בעלי אפיונים שונים, ובהמשך דברינו להלן נעמוד על כל סעד וסעד לעצמו.

סעד בעשיית עושר ולא במשפט

ב 25. בית-משפט קמא סבר כי תנובה לא הייתה מותרת בהפקעת החוזה שבינה לבין המחלקים. כמסקנה נדרשת מכאן הוטיף בית-המשפט וקבע כי נטילת קווי החלוקה מן המחלקים נטילה הייתה שלא כדין, ורווחים שבאו לידיה של תנובה עקב אותה נטילה – כמוהם כפרי העץ הגזול – חייבת היא להשיבם למחלקים. ראו פסקה 6 לעיל. וכלשון בית-המשפט:

ג במשך תקופת השימוש בקו, משנת 1994 ועד היום, נהנית הנתבעת שלא כדין מהחיסכון בתשלום העמלה למחלקים העצמאיים בגובה 7% מן הפידיון, ונושאת בהוצאות הובלת התוצרת בלבד.

ד לאור האמור לעיל אני קובעת כי על הנתבעת להשיב את הסכומים בהם התעשרה שלא כדין במשך תקופת השימוש בקווי החלוקה, דהיינו, ההכנסה החודשית מן הקווים בניכוי שכרו של מחלק שכיר המועסק אצל הנתבעת.

ה בית-המשפט קבע אפוא כי עניינו ברווחים שתנובה עשתה, שלא כדין, במשך שש שנים – מאז ביטול החוזים ועד ליונו מתן פסק-הדין (6.8.2000) – וחישוב רווחים אלה (בניכויים נדרשים) העלה כי תנובה חייבת לשלם לשרעבי – בעילה זו שבעשיית עושר ולא במשפט – סך של 2,975,482 ש"ח, ולפלונסקר סך של 3,469,313 ש"ח.

ו 26. ואילו אנו, משנמצא לנו כי תנובה פעלה כדין ובגדרי סמכותה לעת שביטלה את חוזי ההפצה, נסיק כדבר הלמד מעניינו כי סעד זה שבעשיית עושר ולא במשפט אין המחלקים זכאים לו. משזו היא מסקנתנו, אין צורך כי נכניס ראשנו באמות-המידה שבית-משפט קמא קבע לעצמו לדיוכי שומת העושר כביכול שתנובה עשתה על חשבון המחלקים. אליבא דידנו, תנובה לא עשתה עושר ולא במשפט על חשבון המחלקים, וממילא אין המחלקים זכאים לסעד מאת תנובה בעילה שבעשיית עושר ולא במשפט.

פיצוי בשל הפסקת החוזה

27. משקטעה תנובה את קשרי החוזה שהיו בינה לבין המחלקים, נשאלת שאלה אם זכאים הם המחלקים לפיצוי מתנובה בשל אותה קטיעה. בשאלה זו שני רבדים: ראשית לכול נשאל – בתתנו דעתנו על נסיבות הפסקתם של חוזה ההפצה ולהפדת הנאמנות – האם זכאים הם המפיצים, מעיקרו של דין, לפיצוי? ושנית, בהנחה שהמחלקים זכאים לפיצוי – מה תהא שומתו של אותו פיצוי? בית-משפט קמא סבר כי המחלקים זכאים לפיצוי, וכי פיצוי זה יש לשומו על-פי שוויו של "קו החלוקה", כל אחד מן המפיצים לעניינו.

על החלטות אלו מערערת תנובה, וכך היא טוענת: ראשית לכול, בשים-לב למעשיהם אין המפיצים זכאים כלל לפיצוי בשל הפסקת הקשרים ביניהם לבין תנובה. שנית, ולחלופין, מכל מקום, אין המפיצים זכאים לפיצוי כשוויו של קו החלוקה, אלא לפיצוי ששומתו תהא על-פי הרווחים שנמנעו מהם לו קיבלו התראת-חודשים מוקדמת, כמקובל, על הפסקת חוזה ההפצה.

המפיצים תומכים בהחלטותיו של בית-משפט קמא, ובחילוקי דעות אלה שומה עלינו להכריע.

28. ההלכה נדרשה לא-אחת לאפיונה של הזכות הקנויה למפיץ כלפי היצרן שאת מוצריו מפיץ הוא. אין חולקים כי מקורה של הזכות הוא בהסכם שבין היצרן לבין המפיץ, והכול מסכימים כי הזכות אין היא זכות קניין כהוראתו המקובלת של המושג "זכות קניין". בה-בעת ניתנו בה באותה זכות סימנים של "מעין-קניין". ראו והשוו: רע"א 371/89 ליבוביץ' נ' א. את י. אליהו בע"מ [5], בעמ' 324; ע"א 442/85 משה זוהר ושות' נ' מעבדות טרבנול (ישראל) בע"מ (פרשת טרבנול [6]), בעמ' 681-682; ע"א 2850/99 בן חמו נ' טנא נוגה בע"מ [7], בעמ' 857-859; ע"א 9046/96 בן ברוך נ' תנובה – מרכז שיתופי לשיווק תוצרת חקלאית בישראל בע"מ (פרשת בן ברוך [8]), בעמ' 634; ע"א 355/89 עיזבון המנוח ניקולא חינואוי ז"ל נ' מבשלת שיכר לאומית בע"מ (פרשת חינואוי [9]), בעמ' 75. על רקע הלכה זו הייתה עשויה להישאל שאלה באשר לזכויותיהם של המחלקים כלפי תנובה, לאחר שתנובה ניתקה את קשריה עמהם בשל מעשיהם הרעים. אלא שלענייננו אין צורך כי נשקיע עצמנו עמוק בסוגיה זו של ניתוק יחסי יצרן-מפיץ.

29. טעם הדבר הוא כי שלא כבמקרים אחרים שבאו לפני בית-המשפט, בענייננו שלנו – כפי שראינו – טרחה תנובה לעגן במפורש ובמפורט את זכויות המפיצים ואת זכויותיה-שלה בחוזה הפצה כתוב וחתום. על נושא הפיצוי חולש, בעיקרי הדברים, סעיף 57 לאותו חוזה, המורה אותנו וזו לשונו:

- א 57. הודיעה תנובה למוביל על סיום פעילות כמוביל באיזור קו החלוקה או הודיע המוביל לתנובה כי הגיע לכלל מסקנה בדבר סיום הפעילות שלו, יתבצע סיום הפעילות וסיווג הקשר בין הצדדים כדלקמן:
- א. בכל מקרה של סיום הקשר בין הצדדים, תהיה לתנובה זכות ראשונית לרכישת זכות החלוקה באזור קו חלוקה. הרכישה תעשה בתנאים המפורטים להלן.
- ב. שווי קו החלוקה יקנוע בהסכמה בין הצדדים. הגיעו הצדדים להסכמה בדבר תשולם התמורה תוך 30 יום ממועד ההסכמה.
- ג. לא החליטה תנובה לנשות שימוש בזכותה כממורט לעיל לבצע החלוקה באיזור קו החלוקה בין בעצמה ובין באמצעות אחרים, יוכל המוביל להעביר ביצוע החלוקה באיזור קו החלוקה לאחר.
- ד. ביצוע החלוקה, כאמור בסעיף 53 ו-54 לעיל, יעשה ע"י תנובה ו/או מי מטעמה, כמהלך המו"מ בין הצדדים בדבר שווי קו החלוקה, בלבד.

...

- ט הוראת-חוזה זו יש לקרוא בצוותא-חדא עם הוראות הסעיפים 53 עד 55 לחוזה שציטטנו בפיסקה 9 לעיל. וכך, בצירופן של הוראות החוזה אלו-אל-אלו תימצאנה התשובות לשאלותינו.
- ה 30. אשר לזכותם העקרונית של המחלקים כלפי תנובה התשובה לשאלה היא כי אכן זכאים הם לפיצוי (קנייני). סעיף 57 שלחוזה אינו מבחין בין דרכי סיום החוזה לבין העילות לסיום החוזה, ולכאורה זולות הוראותיו גם על סיום חוזה שמקורו בהפרת נאמנות. שמא תאמר הוראת סעיף 57 לא נועדה, מעיקרה, לאירועי-מעילה כשלנו, באה הוראת סעיף 57. ד., ולמניעת ספקות מלמדת היא אותנו כי גם בסיום חוזה בשל הפרת נאמנות חלות הוראותיו של סעיף 57 באשר לשומת הפיצוי שהמחלקים זכאים לו עם סיום חוזה החלוקה. אכן, הוראות הסעיפים 53 ו-54 לחוזה פורשות עצמן גם על הפרת נאמנות, והנה באה הוראת סעיף 57. ד. וכשתה לפי תומה מדברת היא על תשלום שוויו של קו חלוקה גם בנסיבות של סיווג חוזה עקב הפרת נאמנות.
- ט מכאן: סיום חוזה בשל הפרת נאמנות גם הוא מזכה את המפיץ בפיצוי, ובכך בא לידי ביטוי אופייה המעין-קנייני של זכות החלוקה.

כך גם נפסק בעבר, למשל ת"א (ת"א) 1047/99 נר גאון נ' תנובה (פרשת נר גאון [11]). באותה פרשה הפר מחלק חובת נאמנות שהוא חב לתנובה. תנובה ביטלה את חוזה

החלוקה, ובית-המשפט קבע כי "לאור האמור בסעיף 57א' להסכם ההפצה כי: 'בכל מקרה של סיום הקשר בין הצדדים, תהיה לתנובה זכות ראשונית לרכישת זכות החלוקה באיזור קו החלוקה', ניתן להסיק כי אם תנובה לא תבקש לרכוש את קו חלוקה, יהא התובע רשאי למכור אותו למאן שהוא אחר". ובהמשך: "לאור האמור בסעיף 57 להסכם ההפצה, יש מקום להשיב לתובע את 'שווי קו החלוקה' וזאת מן הטעם שסבורני כי זהו הסעד הראוי מאחר והתובע השקיע את כספו לצורך ביצוע העסקה (רכישת הקו)". על פסק-דין זה הוגשו ערעורים בידי שני בעלי-הדין (ע"א 9087/02 וע"א 9701/02). ראו עוד והשוו: פרשת בן ברוך [8]; ע"א (ת"א) 3936/98 בורה יששכר נ' תנובה מרכז שיתופי לשיווק תוצרת ישראל בע"מ (פרשת יששכר [12]).

להבהרה ולהסרת ספק נוסף שאפשר שבמקרים קיצוניים של מעילה קשה וחמורה בכספה של תנובה לא יזכה מפין בפיצוי – למצער לא בפיצוי מלא – גם לפי הוראת סעיף 57. ראו והשוו פרשת אמישרגז [1], אלא שבענייננו אין המדובר במעילה קשה, ועל-כן נוכל להשאיר הכרעה בשאלה זו לימים יבואו.

31. כללם של דברים: כהוראות החוזה שנכרת בין תנובה לבין המחלקים, ולאחר שתנובה סיימה את קשרי החוזה ביניהם, זכאים הם המחלקים לפיצוי מתנובה כהוראות החוזה.

32. מהו אותו פיצוי? גם על כך משיב לנו החוזה בהוראות סעיף 57: המחלקים זכאים לשווי של קו החלוקה. בהיקבע המנגנון שנקבע הועדפה שיטת הפיצוי של שווי קו על פני שיטת פיצוי הנבנית על הודעה מוקדמת ועל פיצוי המוערך על-פי אורכה של אותה תקופה. יש לדחות אפוא את גירסתה של תנובה הטוענת לזכותם של המחלקים לפיצוי על-פי אמת-מידה של הודעה מוקדמת, ולעניין זה אין לי אלא להביא, ובהסכמה, מדברי בית-משפט קמא:

המנגנון אשר נקבע בהסכמי החלוקה הוא מו"מ לקביעת שווי הקו. כלומר הפיצוי בכל מקרה של הפסקת ההתקשרות הוא לגבי שווי הקו ולא בצורה של הודעה מוקדמת.

גם אם הנתבעת רגילה לפצות את משווקיה האחרים בגובה תקופת הזמן של הודעה מוקדמת, לא הוכח נוהג כזה המחייב את הצדדים במקרה הנוכחי.

יתר על כן, בפנינו סעיף ספציפי בחוזה מסוים בין הצדדים, שקובע מנגנון שונה, ולכן גם אם קיים נוהג כלשהו, אם הוא סותר הוראה ספציפית בחוזה, גוברת עליו ההוראה הספציפית, שמגבשת את כוונת הצדדים האמיתית במועד חתימת החוזה, ואין לפנות לכוונתם המשוערת בזמן סיום החוזה.

אשר על כן, פיצוי התובעים יהיה בדרך של קביעת שווי קו החלוקה.

א שווי קו חלוקה

33. משהגענו לכלל מסקנה כי זכאים הם המחלקים לפיצוי הנאמד על-פי שווי של קו חלוקה, נותרה שאלה שעניינה הערכת שווי קווי החלוקה של כל אחד מן המחלקים. לעניין זה אימץ בית-משפט קמא, כלשונה, את חוות-הדעת שהוגשה מטעם המחלקים, ולפיה פסק סכומי-פיצוי אלה ליום פסק-הדין (6.8.2000): לשרעבי – 856,529 ש"ח ולפלונסקר – 1,690,120 ש"ח.

ג חוות-הדעת של מומחי שני הצדדים קבעו כי יש לאמוד את שווי של קו חלוקה כהיוון ההכנסות הצפויות למחלק בנושך עשר שנים, ובית-משפט קמא אימץ אומדן זה. תגובה תוקפת מימצא זה, שלטענתו אומדן זה אומדן מופרז הוא ובלתי סביר. לטענת תנובה, שווה זכותו של המפיץ להיוון רווחים אך לתקופה של שנה – התקופה המקובלת על-פי ההלכה להודעה מוקדמת על סיומו של חוזה נמשך – ומוסיפה היא וטוענת כי זה הפיצוי שהיא נוהגת לשלם למחלקים תמורת קווי חלוקה.

ד 34. טענותיה של תנובה אינן מקובלות עליי. אודה כי היוון רווחים למשך עשר שנים נראה בעיניי היוון מופרז, ולעניין זה נזכיר כי בעבר נקבעו מנגנוני-פיצוי שהביאו לפיצוי בסכומים נמוכים בהרבה מהסכומים שנפסקו בענייננו. ראו למשל: פרשת בן ברוך [8] – 135,000 דולר (לחודש פברואר 1983); פרשת נר גאון [11] – כ-464,000 ש"ח (ליום 2.9.2002); פרשת יושעבך [12] – 81,500 ש"ח (לחודש דצמבר 1988); בערעור בבית-המשפט העליון הסכימו בעלי-הדין כי בית-המשפט יפסוק בשאלת גובה הפיצויים. לאחר טיעון קצר החליט בית-המשפט שתנובה תשלם למחלק 66 אחוזים מהחוב הפסוק). אני ער לכך שלא דרי נסיבותיו של מקרה אחד כהרי נסיבותיו של מקרה אחר, והשוני בין המקרים יכול שיהא רב וניכר, ואולם אם נדבר ב"סדר גודל", דומה כי גובה הפיצוי אשר נפסק למחלקים שלפנינו כולט בחריגות. ואולם מה נעשה ומומחי שני הצדדים סברו שיש לאמוד שווי של קו חלוקה על-פי המדד של עשר שנים? ואם המומחה מטעם תנובה סבר כי תקופה של עשר שנים היא מדד ראוי לשומת שווי של קו, מה טעם נתערב במימצא שקבע על-פיו בית-משפט קמא?

ה 35. אשר לטענתה של תנובה כי יש לגזור שווי של קו חלוקה על-פי אורך התקופה הממוצעת של הודעה מוקדמת – גם טענה זו יש לדחות, ולו משום שהמומחה מטעם תנובה הסכים למדד של עשר שנים. מכל מקום, אורך התקופה של הודעה מוקדמת יכול שישתנה ממקרה למקרה על-פי נסיבותיו המיוחדות, וממילא אין להסתמך על "ממוצע הילכתי", נביכול. ראו למשל: פרשות טרבנול [6] וחינאווי [9].

א משראה בית-משפט קמא לאמץ חוות-דעת שניתנה, בין השאר, על-ידי מומחה מטעמה, אין לה לתנובה להליץ אלא על עצמה בלבד. למותר לומר כי חוות-הדעת שניתנו בענייננו – חוות-הדעת באשר הן – לא תחייבנה את תנובה בעניינים אחרים.

חוות-דעתו של המומחה פרידמן מיום 12.9.2000 (ע"א 9425/00)

ב 36. בהתאם לפסק-דין (חלקי) שמיום 6.8.2000, הגיש מר חיים פרידמן, מומחה המחלקים, חישובים שעניינם שוויים של קווי החלוקה ליום פסק-הדין. תנובה סברה כי חישובים אלה מוטעים, ובתגובתה בכתב חלקה על חישוביו של מר פרידמן. מר פרידמן הוסיף והגיב על תגובתה של תנובה בהסבירו בתגובתו זו את עמדתו בחילוקי הדעות שנתגלעו בינו לבין תנובה. על-יסוד מסמכים אלה פסק בית-משפט קמא ביום 14.11.2000 פסק חלקי, וכך אמר בו:

ג הריני נותנת בזאת תוקף של פס"ד כמבוקש בבקשה זו, המבוססת על חישוביו של מר פרידמן עפ"י האמור בהם, ובהיותי ערה לתגובת המשיבה החולקת עליהם.

ד תנובה מערערת על פסק חלקי זה. טענתה היא כי הפסק נעדר הנמקה כנדרש, כי נפסק ללא קיומו של דיון, ללא שמיעת טיעונים ובלא שניתנה לבעלי-הדין – לענייננו: לתנובה – אפשרות לחקור את המומחים על חוות-הדעת שנתנו.

ה 37. טיעוניה של תנובה נראים בעיניי. בית-משפט קמא סבר, ככל הנראה, כי די בבדיקת המסמכים שבכתב, והגם שלא אוכל לשלול סברה זו מכול-וכול, נראה לי כי בהתקיים מחלוקת יש וראוי לאפשר לבעל-דין לחקור את עדי יריבו. ראו והשוו: תקנה 522 לתקנות סדר הדין האזרחי, תשמ"ד-1984; סעיף 17(א) לפקודת הראיות [נוסח חדש], תשל"א-1971; רע"א 2508/98 מתן. י. מערכות תקשורת ואיתור בע"מ נ' מילטק תקשורת בע"מ 10]. בנסיבות העניין, ובתתי דעתי על המחלוקת בין בעלי-הדין, אמליץ לחבריי כי נקבל את הערעור בנקודה זו ונחזיר את הדין לבית-משפט קמא כדי לאפשר לתנובה לחקור את מר פרידמן על חוות-דעתו. מובן שזכותם של המחלקים תעמוד להם לחקור אף-הם את המומחה מטעם תנובה.

קיוון היתרות השליליות

ז 38. בית-משפט קמא לא התיר לתנובה להגיש כראיה את השיקים של רוסו, וכנדרש מכך לא ניתן לתנובה לקזז חובות אלה של המחלקים משווי קווי החלוקה שתנובה חויבה בתשלומם. טעם הדבר: שיקים אלה לא הוצגו בשלב גילוי המסמכים,

והצגת העתקיהם לא הייתה מספקת על-פי כלל הראיה הטובה ביותר. ובלשון בית-המשפט:

א

הנתבעת [תנובה] לא הגישה לביהמ"ש את הצ'קים הדחויים שלא נפרעו ע"ש רוסו שהופקדו לטענתה בחשבונו של... פלונסקר. העתק מצולם של צ'קים שנטען כי הופקדו בחשבונו של... שרעבי הוגש... [שרעבי] אישר כי זו רשימת הצ'קים ע"ש רוסו שהופקדו בחשבונו.

ב

כל שניתן ללמוד מכך, שהיו שיקים דחויים שהופקדו לחשבון. לא ניתן להסיק שכל שיק דחוי לא נפרע.

ג

במהלך הדיון... ביקשה ב"כ הנתבעת להגיש את הצ'קים..., בטענה כי המסמכים הוגשו בהליך גילוי מסמכים במסגרת הליך אחר אשר נתברר בפני השופט גורן (כתוארו אז). הבקשה נדחתה באותו שלב מהנימוק שהצ'קים הנדונים לא הוגשו בשלב גילוי המסמכים במשפט זה ועל כן לא ניתנה לב"כ התובעים הזדמנות הוגנת לבדוקם טרם חקירתו הנגדית עליהם.

ד

כלל הראיה הטובה ביותר בדיני הראיות קובע כי כל מסמך המוגש כמוצג מטעם אחד הצדדים בהליך משפטי לתיק בית-המשפט – יוגש במקורו. בפרקטיקה האזרחית מוגשים ומקרים רבים העתקי מסמכים מצולמים לתיק ביהמ"ש, אולם זאת בכפוף להסכמה דיונית בין ב"כ הצדדים בה הם מוותרים על נטל המצאת המסמך המקורי ומקבלים העתק מצולם שלו.

ה

במקרה הנדון, כאמור, התנגדו הצדדים להגשת הצ'קים המקוריים בשלב כה מאוחר. אין כל הסכמה דיונית במשפט זה לקבלת ראיות מהליכים משפטיים אחרים שהתקיימו בין הצדדים. לכן שגתה ב"כ הנתבעת בהניחה כי מסמכים אשר הוגשו במסגרת הליך גילוי מסמכים בהליך אחר הינם מוסכמים בין הצדדים.

ו

תנובה תוקפת החלטה זו, ועיקר טענתה הוא כי אותו "הליך אחר" שהשיקים הוגשו בו בהליך של גילוי מסמכים לא היה אלא ההליך הנוכחי בגלגולו הקודם כהמרצת-פתיחה: שבתחילה הגישו המחלקים תביעה שנוסחה כהמרצת-פתיחה – ובה נחגלו המסמכים – ולאחר מכן הוסבה המרצת-הפתיחה לתביעה הנוכחית. לא עור, כך מוסיפה תנובה וטוענת, אלא שובחצהירי גילוי מסמכים בתביעה הנוכחית נזכרים מפורשות כתבי-בידין בהליך הקודם – הם על נספחיהם – וכל המסמכים נמצאו כל העת בידי המחלקים ובאי-כוחם.

ז

39. טיעוניה של תנובה נראים ראויים בעיניי. ראשית לכול, בתצהיר גילוי המסמכים בענייננו נזכרו, על דרך ההכללה, המסמכים שהוגשו בגלגולו הקודם של התיק (והמדובר היה בעשרות שיקים). ראו והשוו א' גורן סוגיות בסדר דין אזרחי [13], בעמ' 163. שנית, בענייננו קם הצורך המהותי להציג את השיקים כראיה – לצורך קיזוז – רק לאחר שנקבע כי תנובה חייבת לפצות את המחלקים כשווי קו החלוקה. בנסיבות אלו חלות הוראות סעיף 57.ט. לחוזה החלוקה, הקובע מנגנון מיוחד לקיזוז חובותיו של המחלק לתנובה. וכלשון סעיף 57.ט. במקורו:

57. הודיעה תנובה למוביל על סיום פעילותו כמוביל באיזור קו החלוקה או הודיע המוביל לתנובה כי הגיע לכלל מסקנה בדבר סיום הפעילות שלו, יתבצע סיום הפעילות וסיום הקשר בין הצדדים כדלקמן:

...

ט. 1. בטרם תשולם למוביל התמורה בגין שווי קו איזור החלוקה תעשה התחשבות כוללת בין הצדדים.

2. נמצא כי חשבון המוביל נמצא בחובה, יקוזז מלוא סכום החובה מן התמורה בגין שווי קו איזור חלוקה.

3. חוב לצורך קיזוז כאמור משמעו, כל חוב אשר חייב המוביל לתנובה מכל סיבה ו/או נימוק שהם.

4. כחתימתו על הסכם זה נתן המוביל הוראה בלתי חוזרת לתנובה לנכות מן התמורה של שווי קו איזור החלוקה כל סכום שהוא חייב לתנובה. הוראה זו הינה הוראה בלתי חוזרת.

על רקע דברים אלה דומה כי היה ראוי לאפשר לתנובה להוכיח את טענת הקיזוז – קרא, להוכיח אלו מן השיקים של רוטו לא נפרעו – ולעניין זה אמליץ לחברי כי נחזיר את הדיון לבית-משפט קמא לשמיעת ראיות בנושא הקיזוז.

פיצוי בגין עוגמת נפש

40. בית-משפט קמא פסק לכל אחד מן המחלקים סך 15,000 ש"ח פיצוי בשל עוגמת נפש שנגרמה להם עקב ביטול החוזה בידי תנובה. משקבענו כי המחלקים הפרו את החוזה הפרה יסודית – בהפרתה של חובת הנאמנות – מן הדין לבטל פיצוי זה שנפסק.

שונות

א 41. בעלי-הדין העלו טענות שונות עוד ועוד, אך לא מצאנו כי יש בהן ממש, ואנו מחליטים לדחותן.

כללם של דברים

ב 42. על יסוד כל האמור לעיל אמליץ לחבריי כלהלן:

(1) לקבל את ערעורה של תנובה בעילה שבעשיית עושר ולא במשפט ולבטל את החלטתו של בית-משפט קמא להעניק למחלקים סעד בעילה זו (ע"א 7338/00);

ג (2) לקבל את ערעורה של תנובה בנושא של עוגמת נפש ולבטל את חיוב הפיצוי שתנובה חויבה בו בעילה זו (ע"א 7338/00);

(3) להחזיר את הדיון לבית-משפט קמא לדיון בנושא הקיזוז (ע"א 7338/00);

ד (4) להחזיר את הדיון לבית-משפט קמא לחקירתו של מר פרידמן ולחקירת המומחה מטעם תנובה (אם שרעבי ופלונסקר יבקשו על כך) על חוות-דעתם בנידון שוויו של קו החלוקה. לאחר חקירה זו יכתוב בית-משפט קמא החלטה חדשה.

(5) בכפוף לאמור לעיל יידחו הערעורים שלפנינו: ע"א 7338/00; ע"א 9425/00; ע"א 17/01; ע"א 763/01.

ה בערעורים שלפנינו לא נעשה צו להוצאות.

השופט א' מצא

ו אני מסכים.

השופט א' גרוניס

אני מסכים.

ז הוחלט כאמור בפסק-דינו של השופט מ' חשין.
היום, כ"ח באדר א' תשס"ג (2.3.2003).